

ΤΟΥΡΚΙΑ: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ ΗΓΕΜΟΝΑΣ Ή ΕΠΙΤΗΔΕΙΟΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΣΤΗΣ;

ΝΙΚΟΛΑΣ ΒΟΥΛΕΛΗΣ

Η Τουρκία βρίσκεται ξανά στην πρώτη σειρά της επικαιρότητας. Ο πρωθυπουργός Ταγίπ Ερντογάν περιοδεύει σε αραβικές χώρες της βόρειας Αφρικής και γίνεται δεκτός με πανηγυρισμούς, στην ομιλία του στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών δεν χαρίζεται σε κανένα, στηλιτεύει το Ισραήλ και εκφράζει την υποστήριξή του στο αίτημα για αναγνώριση παλαιστινιακού κράτους από το διεθνή οργανισμό, ενώ η κυβέρνησή του ανακοινώνει εφτά στρατηγικές πρωτοβουλίες στον τομέα της ενέργειας ως απάντηση στις γεωτρήσεις που πραγματοποιεί η Κυπριακή Δημοκρατία στα ύδατα της «αποκλειστικής οικονομικής ζώνης» της στη Μεσόγειο.

Το μοντέλο διακυβέρνησης του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) του Ερντογάν, το οποίο βρίσκεται εννέα χρόνια στην εξουσία, αποτελεί σημείο αναφοράς για πολλούς αναλυτές των εξελίξεων στον αραβικό κόσμο, που προσπαθούν να ανιχνεύσουν την πιθανή πορεία των πραγμάτων, καθώς η «αραβική άνοιξη» συνεχίζεται με όλες τις φουσκοθαλασσιές ή τις παλίρροιές της...

Ταυτόχρονα, στην Ελλάδα βγήκαν στην επιφάνεια οι «συνήθεις τουρκολόγοι», που προφητεύουν άνετα τη βέβαιη ήττα της Τουρκίας στην επικείμενη σύγκρουσή της με το Ισραήλ, ενώ παράλληλα είναι τόσο βέβαιοι για τις προβλέψεις τους που εκτιμούν ότι η Τουρκία θα ανακάμψει εύκολα από το πλήγμα και τελικά θα στραφεί εναντίον της Ελλάδας και της Κύπρου!

Τι ακριβώς συμβαίνει, λοιπόν, με την Τουρκία του Ερντογάν, την ώρα που η Ελλάδα αγωνίζεται να απαλλαγεί από το φάσμα της χρεοκοπίας; Πρόκειται απλά για την προσπάθεια μιας οιονεί ανασύστασης της οθωμανικής αυτοκρατορίας, όπως αρέσκονται μερικοί να επαναλαμβάνουν, με την κυβέρνηση Ερντογάν να εγκαταλεί-

πει την Ευρώπη και να στρέφεται οριστικά προς την Ανατολή και το Ισλάμ; Ή μήπως τα πράγματα είναι πολύ πιο περίπλοκα στην ευρύτερη περιοχή της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, όπου διακυβεύονται ύψιστα πολιτικά, στρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα;

Η Τουρκία επιχειρεί, εδώ και χρόνια, μια πολύπλευρη ποιοτική αναβάθμιση του ρόλου της στον νέο πολυπολικό κόσμο που διαμορφώνεται, αξιοποιώντας τη θέση της, αλλά και την ιστορία της, τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται, και κυρίως τα κενά που δημιουργούνται από τις περιφερειακές ή τις διεθνείς ανακατατάξεις.

Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής, τολμά και αναλαμβάνει πρωτοβουλίες που ενισχύουν διεθνώς τη θέση της, έστω και αν δυσανεστέ ή προβληματίζει τους Ευρωπαίους ή Αμερικανούς εταίρους της, οι οποίοι δεν παύουν να την θεωρούν σημαντικό στρατηγικό εταίρο και μοντέλο ισλαμικής κοσμικής χώρας! Το 2003 αρνήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες να χρησιμοποιήσουν το έδαφός της για να εισβάλουν στο Ιράκ· πέρσι μεσολάβησε –μαζί με τη Βραζιλία– για τα πυρηνικά του Ιράν· φέτος επιλέγει την ελεγχόμενη υποβάθμιση των σχέσεων με το Ισραήλ και τη θερμή υποστήριξη του παλαιστινιακού αιτήματος στα Ηνωμένα Έθνη.

Η αραβική και ισλαμική πολιτική της κυβέρνησης Ερντογάν –με όλα τα κενά και τις αμφιταλαντεύσεις της– έχει ανεβάσει το κύρος της σε ολόκληρη την ευρύτερη περιοχή, όπου ταυτόχρονα αναπτύσσονται ιλιγγιωδώς οι οικονομικές και εμπορικές σχέσεις της Τουρκίας.

Οι κινήσεις της κυβέρνησης Ερντογάν είναι συνήθως προσεκτικά προετοιμασμένες και στοχεύουν, εκτός των άλλων, στο να αμφισβητούν την αξιοπιστία των ισχυρών, ενώ ταυτόχρονα αρκετές τουρκικές πρωτοβουλίες συναγωνίζονται σε ρεαλισμό έως και κυνισμό, τη στάση των μεγάλων δυνάμεων.

Η σημερινή Τουρκία επιδιώκει, αναμφίβολα, να εδραιωθεί ως υπερδύναμη στους περιφερειακούς συσχετισμούς και έτσι να ενισχύσει και τις ευρύτερες παγκόσμιες φιλοδοξίες της. Στηρίζεται στη γεωγραφική θέση της και τους ιστορικούς δεσμούς της με τους λαούς και τις χώρες

της ευρύτερης περιοχής, αλλά κυρίως αξιοποιεί την τεράστια και εντυπωσιακή οικονομική ανάπτυξή της, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια.

Μια χώρα, όπως είναι η σημερινή Τουρκία, με κοσμικό, δηλαδή μη θρησκευτικό καθεστώς, αλλά με συντριπτική πλειονότητα των κατοίκων της μουσουλμάνων, με τη διεξαγωγή εκλογών που επιτρέπουν την εναλλαγή στην εξουσία –έστω και με λειψές πολιτικές ελευθερίες– και με ανθηρή οικονομία, που προσφέρει ικανοποιητικούς δείκτες ανθρώπινης ανάπτυξης είναι ιδανικό μοντέλο για χώρες που θέλουν να αποφύγουν τη νεοαποικιοκρατική εξάρτηση και εξαθλίωση και ταυτόχρονα την εγκαθίδρυση θεοκρατικού τύπου καθεστώτων.

Αυτή είναι η μεγάλη ελκτική δύναμη της Τουρκίας την οποία, βέβαια, φροντίζει να διαφημίζει με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο η κυβέρνηση Ερντογάν, παρά το γεγονός ότι οι επιδόσεις της, ιδιαίτερα στο εξωτερικό, αν εξεταστούν προσεκτικά, δεν είναι καθόλου αξιοζήλευτες.

Η Τουρκία εφαρμόζει, εδώ και χρόνια, την πολιτική του υπουργού Εξωτερικών Αχμέτ Νταβούτογλου, η οποία υποτίθεται ότι έχει στόχο την «ενεργό και προληπτική διπλωματία της ειρήνης» και «μηδενικά προβλήματα» με τους γείτονές της. Σε πολλές περιπτώσεις, αυτό μεταφράζεται σε ωραίες διακηρύξεις και ρητορεία συμφιλίωσης για λόγους προπαγάνδας. Οι περιπτώσεις της Ελλάδας και της Αρμενίας είναι από τις πιο χαρακτηριστικές και σε αυτές μπορούμε άνετα να προσθέσουμε, σήμερα, τη Συρία, το Ισραήλ και το Ιράν.

Οι περισσότερες παρεμβάσεις της Τουρκίας τα τελευταία χρόνια έχουν συγκυριακό χαρακτήρα. Τα περιθώριά τους είναι συνήθως περιορισμένα και τα οφέλη προσωρινά. Μια προσεκτική αποτίμηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής οδηγεί στο συμπέρασμα ότι δεν δημιουργεί οριστικές ρήξεις και ριζικές ανατροπές σε περιφερειακές ισορροπίες ή εγκαθιδρυμένες συμμαχίες. Αυτό δεν την εμποδίζει, όμως, να εκμεταλλεύεται τα κενά και να δημιουργεί σφήνες ή να ελίσσεται δυναμικά και να αναπληρώνει απώλειες.

Ο Νικόλας Βουλέλης είναι δημοσιογράφος. Ήταν διευθυντής Ειδήσεων και Ενημέρωσης του Αθηναϊκού Πρακτορείου Ειδήσεων-Μακεδονικού Πρακτορείου Ειδήσεων (ΑΠΕ-ΜΠΕ)· παραιτήθηκε τον Απρίλιο του 2011. Από το 1990 γράφει αναλύσεις για διεθνή θέματα στην «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία». Άρθρα ή ομιλίες του έχουν δημοσιευτεί σε συλλογικούς τόμους, ενώ έχει μεταφράσει ή επιμεληθεί ιστορικά και πολιτικά βιβλία.

Ο τρόπος που αντιμετώπισε η κυβέρνηση Ερντογάν τις εξελίξεις στη Λιβύη είναι χαρακτηριστικός: αρχικά αντιτάχθηκε στην επέμβαση, επιμένοντας να διεκδικεί το ρόλο του μεσολαβητή ανάμεσα στις δύο πλευρές. Τελικά, όμως, προσχώρησε στη δυτική συμμαχία, ελπίζοντας ότι δεν θα μείνει έξω από τις οικονομικές συμφωνίες και τα πετρελαϊκά συμβόλαια της μετα-κανταφικής εποχής. Η πορεία του Ερντογάν και του κόμματός του διαψεύδουν πανηγυρικά όσους πιστεύουν, κατά τρόπο απλουστευτικό, ότι το πρόβλημα της Τουρκίας είναι να διαλέξει ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση. Ακόμη περισσότερο, μακριά από την πραγματικότητα είναι όσοι νομίζουν ότι η Τουρκία διάλεξε ήδη οριστικά το Ισλάμ έναντι της Ευρώπης.

Αυτά είναι μάλλον ψευτοδιλήμματα. Εκείνο που φαίνεται να επιδιώκει ο Ερντογάν και το επιτελείο του δεν είναι να ανατρέψουν τον κοσμικό χαρακτήρα της Τουρκίας. Ενδεχομένως να θέλουν να τον εμπλουτίσουν με νέα στοιχεία, να τον προσαρμόσουν στις απαιτήσεις των νέων ανερχόμενων κοινωνικών στρωμάτων, που αποτελούν το στήριγμα της εξουσίας του «Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης», να αναδείξουν τη δική τους συνεισφορά στο σύγχρονο «μεγαλείο» της Τουρκίας!...

Η Τουρκία δεν εγκαταλείπει βασικές διαχρονικές επιλογές και συμμαχίες, αλλά επιμένει να διευρύνει τα περιθώρια ελιγμών και κινήσεων της, ενισχύοντας παντού και με κάθε τρόπο τη φωνή της, κάνοντας αισθητή την παρουσία της, προπαγανδίζοντας ότι είναι περίπου το «κέντρο του κόσμου»! Γι' αυτό, η κυβέρνηση Ερντογάν επιμένει σταθερά στη θέση ότι η Τουρκία ανήκει στην Ευρώπη και ότι η Ευρώπη έχει περισσότερο ανάγκη την Τουρκία παρά το αντίθετο. Όταν, όμως, βλέπει ότι στη Μέση Ανατολή διαδραματίζονται εξελίξεις με κοσμοϊστορική σημασία, δεν χάνει τον καιρό της με την κλονιζόμενη δημοσιονομικά Ευρωπαϊκή Ένωση και στρέφεται εκεί που διακυβεύονται συμφέροντα και διαμορφώνονται νέες ισορροπίες. Πρόκειται για ένα ιδιόμορφο παιχνίδι, με το οποίο προσπαθεί να εξισορροπήσει στο σύγχρονο ιδιαίτερα αντιφατικό περιβάλλον.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Ερντογάν, κατά την πρόσφατη περιοδεία του στη Βόρεια Αφρική, δεν παρέλειψε ευκαιρία να εκθειάσει την αξία του κοσμικού, λαϊκού κράτους, σε αντιπαράθεση με το θρησκευτικό, προκαλώντας τις σκληρές αντιδράσεις των φανατικών «Αδελφών Μουσουλμάνων» στην Αίγυπτο. «Ένας μουσουλμάνος, είπε, μπορεί να κυβερνήσει με επιτυχία ένα κοσμικό κράτος, το οποίο κρατά ίσες αποστάσεις από όλες τις θρη-

σκείες και εξασφαλίζει την ελευθερία της πίστης για όλους, είτε είναι μουσουλμάνοι, χριστιανοί, εβραίοι ή άθεοι».

Σίγουρα, είναι τολμηρή η θέση αυτή του Ερντογάν, όταν απευθύνεται σε ακραίους ισλαμιστές. Και εξίσου σίγουρο είναι ότι προκαλεί τουλάχιστον ανατριχίλα στους κατά τα άλλα Ευρωπαίους, που έχουν συνταγματικά κατοχυρωμένη ως επίσημη θρησκεία την ορθόδοξη χριστιανική! Αλλά ο Ερντογάν μιλούσε στην Αίγυπτο, ο πληθυσμός της οποίας περιλαμβάνει εκατομμύρια Κόπτες (πάνω από το 10% του συνολικού πληθυσμού, που ξεπέρασε τα 80 εκατομμύρια) και είχε στο μυαλό του και τη Συρία, που αποτελεί αυτή τη στιγμή την κύρια ανησυχία του.

Η Συρία, που συνορεύει με Ιράκ, Ισραήλ, Λίβανο, Ιορδανία και Τουρκία, είναι κλειδί σχεδόν όλων των εξελίξεων στη Μέση Ανατολή και διαθέτει και αυτή έναν πληθυσμό-μωσαϊκό εθνικών και θρησκευτικών ομάδων. Η Τουρκία είχε επενδύσει πολλά στη βελτίωση των σχέσεών της με τη Δαμασκό και είχε καταβάλει μεγάλες προσπάθειες για να αποκατασταθεί η ειρήνη ανάμεσα σε Συρία και Ισραήλ. Αλλά τώρα νιώθει «προδομένη», τόσο από τη στάση της ισραηλινής κυβέρνησης όσο και από το Σύρο πρόεδρο Μπασάρ ελ Ασαντ, που σφάζει κυριολεκτικά τους πολίτες του για να καταστείλει τη λαϊκή εξέγερση...

Για το δρόμο που θα ακολουθήσει η Συρία μονομαχούν, ουσιαστικά, η Τουρκία με το Ιράν, δύο μη αραβικές χώρες, οι οποίες όμως προσφέρουν διαμετρικά αντίθετα μοντέλα διακυβέρνησης για τον αραβικό και ευρύτερα τον ισλαμικό κόσμο. Αν η κατάσταση επιδεινωθεί στο εσωτερικό της Συρίας ή αν οι κυρώσεις κλονίσουν επικίνδυνα το καθεστώς του Άσαντ, τότε η Άγκυρα θα βρεθεί σε τροχιά πλήρους ρήξης με την Τεχεράνη, που θα σπεύσει πιο ενεργά σε βοήθεια της Δαμασκού. Οι Δυτικοί, μάλλον, δεν έχουν καμία δυσκολία να διαλέξουν ποιον θα υποστηρίξουν σε μια τέτοια αντιπαράθεση.

Η Τουρκία του Ερντογάν καταφέρνει, λοιπόν (για πόσο ακόμη;), να εξισορροπεί ανάμεσα στις συμμαχικές υποχρεώσεις της και τις περιφερειακές φιλοδοξίες της. Απειλεί το Ισραήλ, αλλά ταυτόχρονα ως μέλος του NATO θα έχει με το μέρος της Ευρωπαίους και Αμερικανούς σε υποθετική περίπτωση σύγκρουσης. Την ίδια στιγμή εγκαθιστά στα εδάφη της τμήματα της νατοϊκής αντιπυραυλικής ασπίδας, που θα προστατεύει και το Ισραήλ έναντι του Ιράν!

Η Τουρκία επιδιώκει τη συγκρότηση ενός νέου «άξονα ισχύος» με την Αίγυπτο, τη στιγμή που κρίνει πως η αμερικανική

επιρροή στη Μέση Ανατολή περιορίζεται. Όμως, η Αίγυπτος, ο φυσιολογικός ηγέτης του αραβικού κόσμου, βασίζεται στη σταθερή πολιτική και οικονομική βοήθεια των Ηνωμένων Πολιτειών. Ίσως η στρατιωτική ηγεσία που διαχειρίζεται σήμερα τις τύχες της Αιγύπτου να έπεισε τον Ερντογάν να μην επισκεφθεί τώρα τη Λωρίδα της Γάζας.

Η τουρκική κυβέρνηση επιθυμεί, λοιπόν, να αναδειχθεί σε περιφερειακή υπερδύναμη, αλλά μάλλον της ταιριάζει ο ρόλος του επιτήδειου ισορροπιστή. Αναμφίβολα, έχει ευνοηθεί από τις διεθνείς και τις περιφερειακές εξελίξεις και από το γεγονός ότι απολαμβάνει ακόμη την ανοχή μεγάλων κοινωνικών στρωμάτων, που δεν εγκρίνουν τον αυξανόμενο αυταρχισμό της ή τις συντηρητικές απόψεις που διαχέει στην κοινωνία.

Η Τουρκία δεν θέλει πολεμική εμπλοκή στην ανατολική Μεσόγειο ή στα χερσαία σύνορά της. Η ένταση, τόσο γύρω από την Κύπρο όσο και με το Ισραήλ, είναι ελεγχόμενη και μάλλον θα περιοριστεί στη συνηθισμένη ρητορεία που απευθύνεται κυρίως στο εσωτερικό ακροατήριο. Έχει, όμως, μια «αχίλλειο πτέρνα» στο εσωτερικό της, που την καθιστά ευάλωτη, ακριβώς λόγω των κινήσεων ή των πολλαπλών πρωτοβουλιών που παίρνει στον περίγυρό της: είναι το ανοιχτό κουρδικό ζήτημα, το οποίο συνδέεται άμεσα τουλάχιστον με τρεις γειτονικές της χώρες.

Αν δεν λύσει αυτό το ζήτημα, με βάση τις αρχές και τους κανόνες ενός σύγχρονου δημοκρατικού κράτους —όπως θέλει να υπερηφανεύεται ότι είναι— οι φιλοδοξίες της θα προσκρούουν σε αυξανόμενα προβλήματα. Εκεί θα κριθεί και η ικανότητα του Ερντογάν να αναγνωριστεί ως μεγάλος ηγέτης, εφάμιλλος του Μουσταφά Κεμάλ «Ατατούρκ», κάτι που δεν το ομολογεί, αλλά είναι πασιφανές.

Όσο και αν φαίνεται παράξενο, λόγω της τεράστιας διαφοράς ανάμεσα στις δύο αυτές προσωπικότητες, στους στόχους τους, αλλά και στις συνθήκες μέσα στις οποίες έδρασαν, Ατατούρκ και Ερντογάν φαίνεται να συμμερίζονται κάτι κοινό: χωρίς να έχουν συνεισφέρει τίποτε το μοναδικό ή αδιανόητο, χωρίς να είναι μεγάλοι στοχαστές ή να διατύπωσαν πρωτότυπες ιδέες, είναι και οι δύο πραγματιστές, με εξαιρετική ικανότητα να διακρίνουν την κατάλληλη στιγμή για να εφαρμόζουν τα σχέδια και τις ιδέες τους.

Μόνο που ο «Ατατούρκ» έγραψε (καλή ή κακή) τη δική του ιστορία. Ο Ερντογάν έχει μπροστά του ακόμη πολλές δοκιμασίες μέχρι να γιορτάσει —όπως φαίνεται να ονειρεύεται— το 2023, τα εκατό χρόνια της Τουρκικής Δημοκρατίας!